

Наливайченко С.П.

ПЛАНІВАННЯ ЯК ЕКОНОМІЧНИЙ ЗАКОН ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКИ

Зазначимо, що теорія необхідності планованого розвитку та державного регулювання економіки перехідного періоду розвивається паралельно із становленням економічної теорії макроекономіки як раціонального синтезу кращих надбань класичної політекономії та економіксу.

Потрібно підкреслити значний вклад у розробку теорії планованого регулювання державної економіки вітчизняних вчених-економістів І. І. Лукінова, Ю. М. Пахомова, О. Г. Білоруса, А. С. Філіпенка, С. І. Пирожкова, В. М. Гейця, А. Ф. Павленка, В. С. Савчука, К. Т. Кривенка, А. П. Кудряшова, А. П. Ліференко, В. П. Несторенка, М. Г. Чумаченка, А. А. Чухна, М. І. Долішнього, В. Ф. Беседіна, Т. Ковальчука, Б. С. Кваснюка, А. Г. Савченка, Б. Я. Панасюка, С. В. Мочерного, Ю. М. Бажала, В. К. Черняка та ін., а також російських та білоруських – В. В. Радаєва, А. В. Бузгаліна, Т. Г. Душаніча, Й. Б. Душаніча, С. П. Гурко, М. І. Базилева та ін.

Як зазначає проф. А. Філіпенко "на Заході неоконсерваторами виступають ті, хто хотів би повернутись до добрих старих часів, але часи ці вже не повернути ні теоретично, ні практично" і сьогодні потрібен вже перехід від політики так званої шокової терапії, яка себе не виправдала, до селективного багаторівневого впливу на виробництво, інші сфери економіки з допомогою гнучких методів фінансово-кредитної, грошової, цінової і податкової політики [1].

На думку проф. Б. Л. Воркуса (Москва), «криза та хибність цій економічній концепції закладена у відомій тезі Шмеля «ринку завжди прав» та у вимозі Фрідмана в проведенні тотальної приватизації. ...Орієнтуватись сьогодні на ринкові відносини як такі, сподіваючись, що ринок завжди має рацію, – це, як мінімум, помилково, а як максимум – просто злочинно» [2].

У ґрунтовному початковому посібнику за редакцією В. В. Радаєва та А. В. Бузгаліна висвітлено основні суперечності економіки перехідного періоду, поставлено багато нових задач, але в більшості випадків не вказані шляхи їх розв'язання: зокрема, проблема інфляції викладена з позицій усталеної економіки, монетаристської теорії, а тому не окреслюються шляхи виходу країни (Росії) з кризи.

У монографії Т. Душаніча та Й. Душаніча викладені дві протилежні точки зору на методи вирішення проблем перехідного періоду, на трансформацію суспільства: прибічників монетаристської економічної політики і методу "шокової терапії" та їх опонентів. Проте автори не висловлюють своєї точки зору і науково не обґрунтовують ні ту, ні іншу позицію, не висловлюють свою позицію до планованості.

Цими питаннями займаються й західні ідеологи ринкових перетворень, зокрема, Дж. Сакс, але вони наполягають на прийнятності для України ідеології вільного ринку XVIII–XIX ст. на основі так званого методу технологічного переходу до ринкової

економіки ("шокової терапії", лібералізації, тотальної приватизації тощо).

На відміну від них окремі українські вчені-економісти враховують особливості також і міжнародного співробітництва між розвиненими країнами та слабозрозвиненими країнами "третього світу".

Непрямі, індикативні методи часто ототожнюються з економічними, тим часом, відзначимо це ще раз, на відміну від адміністраторського, відомчого керівництва науково обґрунтоване планування є форма реалізації економічного закону планованості, а тому економічний за змістом метод.

Слід зазначити, що при адміністративному плануванні чинність закону планованості зводилася до технократичного підходу щодо змісту планованої організації виробництва, ототожнення останньої з набором технологічних операцій по керуванню, що зводиться фактично до особливого виду конкретної праці в рамках внутрішньодержавної кооперації. Звідси і натурально-господарські трактування планованості, коли соціально-економічні відносини людей підмінюються технічними операціями з ресурсами, тоннами, штуками чи метрами і тому подібною діяльністю. При такому розумінні планованості її трактування як суб'єктивної діяльності (управлінські рішення окремих відомств дійсно можуть бути суб'єктивними) виглядає цілком обґрунтованою, здається резонним і протиставлення планованості в якості натурально-господарського і суб'єктивістського феномена, з одного боку, і товарних відносин, що ототожнюються з економічними, об'єктивними, з іншого.

Для такого роду трактувань є визначені підстави: товарно-грошові відносини дійсно об'єктивні (хоча непряме регулювання може носити суб'єктивний характер), у той час як директивне планування часом містить елементи волюнтаризму. Дещо менше поширене масове відношення всіх членів суспільства щодо планованої організації економічного життя. Не кожен економіст-теоретик, не говорячи вже про господарників-практиків, назве конкретні форми цього відношення. А тим часом для використання закону планованості принципове значення має не стільки те, як (за якою технологією, у яких показниках і т.п.) планувати, скільки інше коло проблем, що перелічуються нижче.

Це проблема відображення в плані реальних ресурсів і потреб, тобто проблема організації загального (по масштабу і по складу) обліку і контролю, а не відомчих перевірок і ревізій, що часто лише уповільнюють нормальну роботу.

Це проблема реальної зацікавленості суб'єктів виробництва у розробці плану і використанні всіх резервів його виконання, тобто проблема практичного включення мас у економічне керування держави, що ставить заслін відомчості, місництву,

ПЛАНІРНОСТЬ ЯК ЕКОНОМІЧНИЙ ЗАКОН ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКИ

бюрократизму, що забезпечує контроль мас за діяльністю основ економічного центра.

Це проблема іманентного для планового ринкового господарства зворотного зв'язку, забезпечення гнучкої й оперативної реакції на зміни, що відбуваються в економіці, тобто питання про реальну самостійність суспільства як іманентної риси планового ринкового господарства на відміну від відособленості товаровиробника.

Сказане означає, що в рішенні питань удосконалення механізму використання закону плановірності з розвитком ринкової економіки акценти переносяться з площини пошуку показників і поліпшення технології планування в сферу налагодження відносин товаровиробників із приводу спільної плановірної організації економічного життя. На практиці це означає, що вирішувати питання про те, як і що планувати, можна лише організувавши діючий державний облік і контроль, налагодивши економічне керування на всіх рівнях – від підприємства до економіки країни в цілому, забезпечивши реальну самостійність суб'єктів виробництва. Технологія, показники і межі централізованого планування визначаються тим, як і наскільки розвинуте об'єктивне відношення між людьми з приводу плановірної організації економіки, але не навпаки.

Рух планової економіки до ринку ставить питання фундаментальної ваги. Чому існує таке заподадливе ставлення до плану? Чому не дозволити ринкові взяти на себе координуючу роль, яку, як вже зазначалось, так важко виконувати плановикам – хіба ж ринок сам по собі не є інструментом планування?

Врешті-решт, прибутковість на ринку служить орієнтиром для розміщення ресурсів. Підприємці, передбачаючи або рухаючись за попитом, ризикуючи приватним капіталом, створюючи виробничі потужності, котрі, як вони сподіваються, стануть потрібними у майбутньому. Поряд зі створенням цих виробничих потужностей разом з ними зростають менші, супутні їм виробництва, забезпечуючи їхні потреби.

Поток матеріалів, таким чином, регулюється у кожному секторі завдяки приватному попитові, про що свідчить зростання або зниження цін. Щохвилини від галузей, що знаходяться на піднесенні, виходить магнетична сила попиту на пропозицію підпорядкованих їм галузей промисловості, тоді як самі ці велетні є саморегульованими, прискорюючи або сповільнюючи свої темпи під впливом попиту кінцевих споживачів, і знову ж таки цьому натискові попиту протидіє пропозиція, в основі якої лежать власні виробничі витрати підприємців. Під перехресним вогнем попиту і пропозиції діє **чутливий соціальний інструмент**, який дозволяє мобілізувати всі економічні чинники росту.

Ця надзвичайно інтегруюча здатність ринкової системи уможливорює використання різних важелів економічного регулювання на певних етапах розвитку суспільства. Деякі форми планування, такі як у Китаї чи Саудівській Аравії, можна визнати потрібними для зрушення застійної традиційної

економіки з мертвої точки. Однак коли процес розвитку вже набрав оборотів, відносні функціональні переваги ринкового та командного механізмів починають мінятися місцями. Коли планування виконало свої головні завдання, такі як примусове втілення у життя економічних та соціальних змін, розбудова промисловості, удосконалення сільськогосподарського виробництва, першочергового значення набуває інша проблема. Це проблема ефективності, узгодження незлічених виробничих зусиль суспільства в єдине зв'язане і безперерйно функціонуюче ціле.

У бурхливий період росту на середній стадії свого розвитку ринковий механізм легко бере гору над командним апаратом у складній справі координації взаємодії суб'єктів економічної діяльності. Кожен підприємець, котрий прагне прибутків, кожен торговий представник фірми, кожен зацікавлений ціною торговий агент стає, фактично, частиною розгалуженої та всепроникної системи планування у ринковій економіці. Командним системам не так легко подвоїти свій потенціал. Вузькі місця, непридатна до вжитку продукція, дефіцит, марнотратство та громіздка ієрархія бюрократичних інституцій і посадових осіб, як правило, перешкоджають досягненню максимальної ефективності планової економіки вже на середній стадії розвитку.

І все це не тимчасові труднощі, які легко подолати. Один з найважливіших уроків ХХ століття полягає у тому, що слово «планування» надзвичайно легко вимовити, проте надзвичайно важко здійснити на практиці. Поки цілі відносно прості та пріоритети очевидні – як це буває з країнами, що прагнуть позбутись своєї традиційної відсталості – планування може творити дива. Проте коли економіка досягає певного рівня складності, і доводиться узгоджувати між собою діяльність вже не 10, а 10 000 суб'єктів, безліч проблем виникає через те, що плановій економіці за самою її природою не властиве узгодження приватної ініціативи із суспільними потребами.

Ось тут і виявляються повною мірою переваги ринку. Кожна фірма повинна добирати фактори виробництва, оцінюючи, з одного боку, свої відносні видатки, а з другого – свою відносну продуктивність, і узгоджуючи все це так, щоб кожен фактор використовувався щонайефективніше. **Отже, прагнучи максимально збільшити свої власні прибутки, суб'єкти ринкової економіки плановірно призводять до росту ефективності всієї системи у цілому.**

Підкреслимо, що досить одного критерію, щоб забезпечити це неординарне поєднання приватних та державних інтересів. **Таким єдиним критерієм є прагнення максимізації прибутків.** Керуючись лише цим єдиним критерієм ефективності, а не максимізацією обсягів виробництва у натуральному вимірі, або цілим набором показників, підприємці у конкурентному середовищі дійсно забезпечують ефективне функціонування економіки, іншими словами, прибутки у ринковій економіці є

не тільки джерелом привілейованого доходу, але й надзвичайно універсальним та корисним показником успіху для системи, яка намагається виробити якнайбільше товарів і послуг з наявних ресурсів.

Більше того, ринковий механізм вирішує економічні проблеми при мінімальному соціальному та політичному контролі. Керований деструктивними силами, притаманними ринковому суспільству, певний суб'єкт виконує свою економічну функцію без постійного нагляду з боку органів влади. На відміну від свого аналога у централізовано-командному суспільстві, якого постійно стимулюють, умовляють або навіть примушують діяти всупереч власним інтересам, класичний суб'єкт ринку підкоряється його владним вимогам, виявляючи добровільно свою економічну «свободу».

Таким чином, ігнорування плановірності в адміністративно-командній економіці здійснювалось директивним шляхом – за допомогою насадження плановірних методів там, де ще не налагоджене дійсне відношення плановірності, а в перехідний період найчастіше має місце декларування можливості «плановірної» організації виробництва за допомогою непрямого регулювання. Перший шлях створює ілюзію централізму і свідомої організації виробництва, підмінюючи останню суб'єктивізмом; другий прикриває незбалансованість відповідності попиту та пропозиції. Але макроплановірності економіки

немає ні в тім, ні в іншому випадку; є лише різні форми її перехідного відношення – неповної, локальної плановірності. Ще менш плідні спроби з'єднати обидва начала у деякому симбіозі, тому що вони, по справедливому зауваженню прихильників непрямого регулювання, несуть у собі недоліки і тієї, і іншої програми. Висловлені постулати ще раз доказують, що закон плановірного розвитку економіки є загальним економічним законом, що діє в трансформаційній економіці постсоціалістичних країн, і наукове його використання може служити основою державного регулювання перехідної економіки та керованості реформами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Філіпенко А. С., Бандера В. З. та ін. Перехідна українська економіка: стан і перспективи // За ред. Л. Філіпенка, В. Бандери. – К.: Академія. 1996. – С. 21.
2. Экономическая теория на пороге XXI века // Под ред. Осипова Ю. М., Пуляева В. Т. – СПб: ТОО ТК "Петрополис", 1996. – С. 59–60.
3. Сакс Дж., Пивоварський О. Економіка перехідного періоду. Уроки для України: Пер. з англ. – К.: Основи, 1996. – 345 с.
4. Бевентер Е., Хампе Й. Основные знания по рыночной экономике. – М.: Республика, 1993. – 176 с.

Нориганова О.А. МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ ТУРИСТСКОЙ УСЛУГИ КАК РЫНОЧНОЙ КАТЕГОРИИ

Туризм становится важнейшей отраслью Крыма по мере совершенствования и рыночного преобразования его экономической структуры. Отрасль требует значительных капиталовложений в обновление ее основных фондов. Еще больше средств необходимо для создания инфраструктурных составляющих туристской сферы: дорог, транспортных средств, водопроводов и прочих подразделений. Нет этих средств в достаточном количестве ни в Украине, ни тем более в Крыму. Однако планировать продвижение туризма в ранг приоритетных отраслей, исходя из современных природных, трудовых и финансовых возможностей, чрезвычайно необходимо. Быстрой «атакой» даже значительных количеств заемного капитала в эту сферу экономики одолеть не удастся. Нужны не только деньги, но и время, а, главное, продуманная перспективная программа развития туристского комплекса и устойчивые усилия по ее реализации. По-настоящему туристским Крым станет тогда, когда привлекательный образ примет не только южное побережье, но и все города, и поселки по маршрутам продвижения туристов. Более того, нужно формировать более высокую культуру гостеприимства самих крымчан. Культура туризма складывается из поведения хозяев и гостей. Приветливость, услужливость, чистота и порядок в местах пребывания – все это составляющие данной культуры, превращающие путешествие в приятное общение с людьми, природой. Туристская

привлекательность зависит не только от красоты моря, гор, но и от чистоты в городах, на дорогах, на туристских тропах. Наконец, немалое значение имеют межэтнические, межнациональные отношения в регионе пребывания туристов. Нельзя об этом забывать и нам, жителям Крыма. Известно, что в скандальную семью в гости идти не хочется.

Разработка долгосрочной программы приоритетного развития туризма в Крыму побуждает к научному обоснованию и осмыслению целого ряда проблем. Например, нам представляется важным понять, что входит в потребности туриста, какие факторы воздействуют на формирование и удовлетворение его потребностей. Что представляет собой туристская услуга и какими особенностями она обладает в отличие от других услуг? Как измерить и оценить туристскую услугу?

Потребности туриста, очередность и мера их удовлетворения в значительной степени отличаются от постоянных жизненных потребностей человека. Желание переместиться в новое место, сменить свое обычное местонахождение вызвано, прежде всего, нематериальными потребностями. Нужда в приобретении новых знаний о ранее неизвестных местах и посещении полюбившихся мест – это одна из основных потребностей туриста. Потребность в своеобразном отдыхе или оздоровлении в процессе перемещения или смены